

CERCETAREA FOLCLORICĂ DIN VOINEȘTI

MIHAI POP

În cadrul cercetărilor pe care le fac în fiecare vară cu studenții cercului de folclor de la Facultatea de limbă și literatură română a Universității din București, am făcut, în colaborare cu Institutul de etnografie și folclor, în vara anului 1969, între 20 iulie—4 august, o cercetare în Voinești — Covasna.

Dincolo de practica necesară studenților pentru a-și însuși metoda investigării faptelor și fenomenelor de folclor în contextul lor firesc, scopul cercetării de la Voinești a fost ca studenții să cunoască o așezare de veche tradiții mocănească din sudul Transilvaniei. Am urmărit apoi, pe lângă culegerea materialului folcloric din această localitate unde pînă atunci Institutul de etnografie și folclor nu culesese decît dansuri, observarea modului în care tradiția folclorică se integrează în cultura contemporană. Acest fenomen pe care îl urmărim în toate cercetările noastre de teren, prezintă la Voinești, datorită raportului dintre vigoarea tradiției și gradul avansat de urbanizare, aspecte particulare.

Am îmbinat cercetarea noastră cu acțiunea pe care forurile județene de partid și de stat au întreprins-o pentru a da vechii nedei mocănești din Voinești, numită tradițional „Hora lui Sintilie“, sens nou, ridicînd-o de pe planul strict local, pe planul manifestărilor culturale majore ale întregului județ.

Coordonarea cercetării noastre cu preocupările forurilor culturale județene, i-a dat nota de eficiență social-culturală necesară astăzi oricărei cercetări folclorice. Ea ne-a asigurat totodată condiții optime de lucru pentru tot timpul șederii la Voinești. Pentru buna primire ținem să aducem conducerii județului, orașului Covasna și voineștenilor, mulțumirile noastre.

Coordonarea ne-a permis să centrăm asupra nedei mocănești cea mai mare parte a observațiilor în legătură cu modul în care tradiția folclorică se integrează în cultura contemporană.

Veche așezare de mocani, Voinești fac parte din unitatea economică și administrativă a Covasnei, orașel în care elementele rurale sînt încă

persistente, dar în care, datorită faptului că este de multă vreme un centru administrativ și stațiune balneară și în ultimele decenii a dezvoltat o industrie textilă, modul de viață urban a devenit dominant. Avînd un contact permanent cu Covasna, Voinești și-a dezvoltat un stil de viață în care apar de multă vreme note urbane, dar în care elementele de mentalitate și comportare proprii mocanilor accentuate poate tocmai pentru a se diferenția, constituie nota dominantă.

Comunitatea voineștenilor este bine conturată și reprezentativă pentru etnosul mocănesc din această regiune și sub acest aspect a oferit studenților o frumoasă, convingătoare imagine a unei forme esențiale a culturii noastre tradiționale.

Nivelul modern se vedește în aspectul cvasi urban al localității, în dimensiunile gospodăriilor și al maselor, în rînduiala lor interioară. Atașamentul față de caracterele particulare ale modului de viață mocănesc apare clar în atitudinile, opțiunile, comportările oamenilor.

Fără să ofere cercetării noastre o viață folclorică exuberantă cum mai pot oferi astăzi doar unele zone din nordul, vestul și sudul țării, Voinești ne-a oferit prin conturările social-culturale proprii, posibilitatea de a face interesante constatări asupra fenomenelor de integrare a tradiției în contemporaneitate, de aculturalizare, — de renunțare la unele bunuri ale culturii tradiționale, — de aculturație, — de acceptare a bunurilor venite din afară, — ; asupra opoziției dintre tradiție și inovație etc. Dincolo de constatările cu caracter general, am putut urmări reacția diferențiată a grupurilor sociale : a neamurilor, a vecinătăților, a grupurilor de vîrstă și grupurilor profesionale, rolul lor de element de retardare sau de dinamizare a proceselor ce se petrec astăzi în viața folclorică a comunității. Observarea directă ne-a relevat atitudinea concordantă sau discordantă a grupurilor ce se situează pe diferite nivele, iar ancheta de profunzime rolul deosebit pe care îl au unele grupuri în orientarea generală a oamenilor în cazul opoziției dintre tradiție și inovație.

Pusă în fața acestor probleme, cercetarea noastră a fost nevoită să depășească domeniul strict limitat al folcloristicii și să se apropie de preocupări și metode de sociologie a culturii. Pentru a ajunge să înțelegem mai bine fenomenele de păstrare a tradiției, de anteculturalizare și de aculturație, dialectica opoziției dintre tradiție și inovație, procesul de integrare a culturii tradiționale în cultura contemporană, am încercat un experiment menit să bazeze întreagă investigația noastră asupra fenomenelor folclorice pe cunoașterea temeinică a structurii sociale a comunității, a mecanismelor ei interne.

În cercetările folclorice de pînă acum, care urmăreau în studierea faptelor de folclor doar caracterul realizării artistice, contactul folcloriștilor cu comunitatea în care se făcea cercetarea, se stabilea înainte de toate prin cei mai buni deținători ai diferitelor categorii ale creației populare : doine, cîntece, povestiri, dansuri etc. C. Brăiloiu îi numise pe acești deținători ai tradiției populare care în limitele oralității erau și creatori, **informatori-tip** și insista ca procedeu metodologic asupra definirii apartenenței lor la diferite categorii sociale, „Zăbovind un timp mai îndelungat

într-un sat, de pildă, spre a pătrunde cât mai adînc în viața lui muzicală, vom întrebuița o seamă de procedee tehnice cu neputință în alte împrejurări, între altele ancheta cu informatorul-tip. Informatorul-tip ar fi ciobanul sau văduva pomenite adineaori, amîndoi elemente de conservare. Informator-tip (dar element de desolvare) este în aceeași măsuri și tînărul tîrie-brîu cu 5 clase primare și pe deasupra cu memorie fără greș, plecat din sat la vîrsta de 18 ani în tovărășia unui fotograf, ajuns agent de desfacere a pivelor de dimie din satele vecine, grataragiu la „Regina Noptii“ din strada Buzești, la București, soldat timp de un an și două luni ..., lucrător la un tunel al liniei Bumbesti-Livezeni, cioban, iarăși la piuă, servitor la un proprietar din Ialomița și în cele din urmă din nou „plugar acasă“. (C. Brăiloiu, Arhiva de folclor a Soc. Compozitorilor Români, Schița unei metode de folclor muzical — București 1931, 7—8). Informatorul pe care C. Brăiloiu îl ia ca eșantion pentru elementul de dizolvare în opoziție cu „elementul de conservare“ reprezentat de cioban și văduvă, este tipul țaranului proletarizat frecvent întîlnit în peisajul nostru folcloric dintre cele două războaie. Notele pe care le extrage din fișa acestui informator-tip arată că el considera folclorul „un produs al obștii“, un „fapt social prin excelență“ și că socotea necesară definirea informatorului-tip în contextul social în care trăiește.

Procedeul, just pentru scopul urmărit, — culegerea folclorului muzical, — nu sesizează în toate articulațiile ei dialectica raportului dintre faptele, fenomenele de folclor și structura, viața socială a colectivităților în care ele apar. Cu oarecare completări aduse prin studierea socio-economică a colectivităților în care se face cercetarea, prin adunarea a cât mai multe date asupra contextului cultural, procedeul este folosit și în cercetările de astăzi. Studiarea repertoriului folcloric se face prin observație directă și prin anchetarea informațiilor-tip. Considerăm informatori-tip bunii păstrători ai producțiilor diferitelor genuri ale creației populare, creatorii care în limitele oralității oferă variante semnificative, cei a căror repertoriu, mod de interpretare și opinie caracterizează anumite stadii ale dezvoltării folclorului unei colectivități, sau ajută la definirea particularităților ei stilistice.

În „Îndreptar pentru culegerea folclorului“ (București 1967, 50—51) arătăm că „Fiecare colectivitate folclorică are exponenții săi artistici, buni păstrători și creatori în domeniul diferitelor genuri ale creației populare. Cercetarea de teren trebuie să-și îndrepte deci atenția înainte de toate asupra lor, fiindcă ei dețin de obicei repertoriul cel mai complet și pot să ne prezintă creațiile populare în forma cea mai desăvîrșită“. Informatorii-tip sînt, firește, de mai multe categorii. Pe planul repertoriu fiecare din ei reprezintă un gen, o specie a folclorului. Fiecare gen, fiecare specie are într-o colectivitate păstrătorii, interpreții și creatorii săi. Pe planul atitudinii față de repertoriu, față de folclor în general, informatorii tip reprezintă diferitele categorii sociale, categorii de vîrste, de nivel cultural, opțiunea acestora pentru anumite producții, pentru un anumit stil de interpretare. Această opțiune evidențiază ideologia categoriei din care informatorul face parte. Cunoașterea apartenenței sociale a informatoru-

lui tip, a situației lui în colectivitate este deosebit de importantă în cercetarea ansamblului vieții folclorice a unei colectivități, a proceselor ce au loc în cadrul ei. Determinările social-economice acționează asupra folclorului prin păstrătorii și interpretii lui și se relevă cercetării prin atitudinea informatorilor cu care se lucrează.

Experiența din ultimele două decenii ne-a arătat însă că pentru cunoașterea mai amplă a contextului de viață a faptelor de folclor, nu este suficient numai o cunoaștere a informatorilor, a vieții și caracterului lor, ci și cea a colectivității pe care o reprezintă artistic. „Se cere deci pe lângă culegerea materialului folcloric și a datelor asupra informatorilor, să culegem date în legătură cu istoria, viața economică, structura socială, etc. a localităților cercetate. Se cere îndeosebi o informare amplă asupra vieții culturale, a mentalității și comportării oamenilor din colectivităților respective“ (idem, 54).

Aceeași experiență ne-a arătat însă că cercetarea paralelă a celor două realități : folclor și realitatea socio-economie nu lămurește deplin sensul faptelor și fenomenelor folclorice. Apropierea de faptele de folclor numai prin informatorii-tip duce la un fel de atomizare a realității, iar cercetarea socio-economică de ansamblu ne dă doar contururile largi pentru încadrarea realității folclorice.

Pentru a remedia această pendulare între atomizare și datele cu caracter general, am încercat în cercetare anoastră din Voinești să privim colectivitatea în care am lucrat ca o unitate globală, ca o totalitate, și să-i cunoaștem structura socială ca element fundamental în determinarea tipului de comunitate. O dată comunitatea definită prin structura ei socială, am căpătat planul de referire, cunoașterea totală a contextului în care se situează ca funcție și valoare faptele și fenomenele de folclor. Am procedat la determinarea structurii sociale pornind de la elementul ei de bază, neamul care în Voinești și în general în tradiția mocănească, joacă un rol deosebit.

Am întreprins deci cercetarea aceloră dintre familiile trecute într-o însemnare de ctitori din sec. XVIII a căror urmași mai trăiesc în comună și a altor familii reprezentative pentru comunitatea de astăzi. Pentru toate aceste familii am întocmit arborii genealogici mergând pe firul generațiilor în urmă pînă unde datele documentare sau memoria oamenilor ne-au permis. Am stabilit astfel lineal și prin referințe încrucișate sistemul de înrudiri și am făcut interesante constatări asupra evoluției demografice a Voineștului. Am urmărit de asemenea rolul neamului în ierarhia socială voineșteană și rolul diferitelor categorii familiale în ierarhia neamului.

Am constatat, de pildă, pe plan demografic, cum s-a dezvoltat nucleul vechi al comunității prin îndrudiri în afară. Depășind engogamia locală, voineștenii s-au îndrudit prin căsătorie, mai întii cu mocanii din cele șapte sate — din Săcele — și cu cei din Brețcu și Poiana Sărată. Trecînd de limitele comunității proprii au rămas totuși în limitele zonei mocănești din acest cot al Carpaților. Apoi lărgindu-și sfera și-au întins relațiile exogame dincolo de Carpați înrudindu-se cu satele de peste munți,

din Buzău și din Vrancea. Dacă relațiile de înrudire cu mocanii din Săcele, din Brețcu și Poiana Sărată s-au făcut atît prin însurătoare cît și prin măritiş, deci printr-un schimb reciproc de flăcăi și fete, relațiile cu satele de peste munți au reprezentat pînă la al doilea război mondial numai un aport de bărbați. Locuitorii Voineștilor, ca și cei din Săcele, Brețcu și Poiana Sărată au ajuns pînă la această dată mari proprietari de oi. Voineștii aveau în 1940 peste 50.000 oi. Ei au părăsit ciobănia ca ocupație tradițională în cadrul unei străvechi economii autarhice și au practicat oieritul ca o ramură rentabilă a economiei capitaliste. Alături de producția de brînză pentru comerț, au dezvoltat cu același scop și o avansată producție de lînă și de la început o manufactură, apoi o incipientă, dar promițătoare industrie textilă. Mai tîrziu, alături de oierit și manufactura textilă s-a dezvoltat și interesul unora pentru exploatarea forestiere.

În aceste condiții și-au adus pentru îngrijirea turmelor ciobani de peste munți din Buzău și Vrancea care căsătorindu-se în comună s-au integrat în vechile neamuri locale, pe tulpina cărora au dezvoltat noi ramuri.

Fenomenul bine conturat la Voinești nu aparține exclusiv acestor locuri. L-am întîlnit în forme similare și la Cîmpul lui Neag, sat de mîrlani de pe valea Jiului românesc, care este integrat astăzi prin orașul Uricani, municipiului Petroșani. Și aici la un vechi nucleu local s-a adăugat mai întîi tot prin căsătorii, un aport demografic venit din Țara Hațegului, apoi mai tîrziu, pe aceeași cale a ciobanilor cu simbric, un aport nou, venit de peste munți din Gorj.

La Voinești contactul cu Buzău și Vrancea a fost favorizat și de transhumanță. În faza oieritului mare, unii din marii proprietari de oi din Voinești nu își mai iernau turmele acasă ci coborau cu ele spre Dunăre, mai cu seamă spre balta Brăilei. Se întîmpla chiar ca să rămînă aici fără să revină în sat mai mulți ani. Drumurile lor de transhumanță treceau prin Buzău, Vrancea și Rîmnicul Sărat, contactele omenești se stabileau în aceste peregrinări în chip firesc și pe baza lor legături economice și apoi legături matrimoniale.

Dacă pînă la al doilea război mondial intrau în comunitatea Voineșteană prin însurătoare mai mult bărbați de peste munți, acum, în general, din cauză că fetele din Voinești preferau să se căsătorească la oraș cu muncitori sau intelectuali, tinerii cari au rămas în sat și continuă sub o formă sau alta viața mocănească, își aduc neveste din Buzău sau Vrancea. Acest fenomen nou a fost ușor detectat la alcătuirea arborilor genealogici.

Pe linie demografică arborii genealogici ne-am arătat de asemenea că astăzi cînd tinerii pleacă din sat și intră în colectivitățile complexe ale orașelor, vechile linii de încuscrire ale voineștenilor au fost părăsite.

Cercetarea prin întocmirea de arbori genealogici a neamurilor ca strat primordial al structurii sociale, ne-a arătat că în tipologia comunităților rurale românești, Voinești poate fi considerat în sens Durkheimian, un grup uman de solidaritate organică. El își păstrează acest ca-

racter și atunci cînd nucleul familiei străvechi se lărgeste prin aport demografic, mai întii din zona mocănească, apoi de la ciobanii de peste munți. Aportul demografic nu destramă această solidaritate organică. Neamurile vechi știu să integreze în structura socială a comunității, toate neamurile ce rezultă din aportul demografic din afară. El nu se destramă nici astăzi, cînd cei plecați din Voinești părăsesc vechile linii de încu-screre. De la acest nivel în structura formală a neamurilor intervin mari abateri de la liniile de înrudire tradițională. Dar aceste abateri consumîndu-se în afara comunității nu se repercutează direct asupra solidarității ei organice. Dimpotrivă, ea pare a acționa de la distanță și asupra unor membri ai neamului ce trăiesc la oraș. Aceștia țin să-și manifeste cu ocazia diferitelor momente importante din viața familiei sau a colectivității, de pildă, la nedeia mocanilor, solidaritatea cu neamul.

Date interesante oferă cercetarea arborilor genealogici și pentru onomastica locală. În trecut era regula ca băiatul întii născut să se numească Ioan, iar fata Maria. De aici decurge marea frecvență a acestor nume în onomastice locală. Celorlalți copii li se dădea numele bunicilor, a părinților, sau nașilor și sistemul onomastic astfel structurat era o marcă a solidarității organice a acestui tip de așezare rurală. Astăzi sistemul onomasticii tradiționale a fost spart și copiii, mai cu seamă fetele, primesc cele mai bizare nume. Am întilnit o fetiță numită Crenguța, fiindcă tatăl ei era brigadier silvic. Pe acest plan procesul de modernizare a produs o breșă în regulile îndătinat de comportare a voineștenilor și a anulat unul din semnele ce le caracteriza comunitatea.

Consecințele fenomenului demografic cercetat prin alcătuirea de spițe de neam asupra vieții folclorice locale sînt evidente. Cei veniți din alte părți în Voinești se integrează în structura socială și în modul de viață locală, dar aduc cu ei și elemente din folclorul satelor de baștină pe care le introduc în viața folclorică a Voineștilor. Pentru stratul primar în care endogamia locală s-a lărgit prin relații cu cei din Săcele, Brețcu și Poiana Sărată, aceste elemente sînt mai greu de detectat nu numai din cauza vechimii, ci și din cauză că făceau parte din același grup cultural și diferențele folclorice în cadrul aceleiași sfere de cultură populară erau minime.

Pentru stratul al doilea însă lucrurile apar clar. În cîntecul popular mai vechi care astăzi a diminuat foarte mult sub influența cîntecelor difuzate prin radio, se văd urmările faptului că pînă de curînd pentru hora și nunți în Voinești se aduceau lăutari din Buzău. Deci în viața folclorică tradițională apare un element propriu folclorului din Muntenia și Moldova, muzica lăutărească.

Prezența lăutarilor de peste munți la ocaziile amintite, însemna pentru repertoriul folcloric local, un aport de cîntece, mai cu seamă de melodii instrumentale și un stil de interpretare care pot fi însușite. Cîntece ce se răspîndesc apoi pe plan local și se încetățenesc aduc și cei ce se căsătoresc în Voinești. Mai cu seamă femeile. Procese similare se pot produce și în celelalte genuri ale folclorului, în dans, în povești etc.

Tradiția folclorică din Voinești trebuie deci cercetată nu numai în contextul tradiției folclorice a mocanilor din sudul Transilvaniei ci și în raporturile ei cu folclorul din Vrancea și Buzău. În acest sens se poate observa aici un vechi fenomen de integrare a elementelor eterogene în tradiția locală, deci o experiență pentru a reacționa la fenomenele de modernizare.

Datorită vitalității tradiției mocănești, manifestată sub diferite aspecte tocmai în tăria legăturilor de neam, deci a structurii sociale fundamentale, am constatat însă că dacă folclorul nelegat de obiceiuri a cedat influențelor din afară, obiceiurile au fost mult mai puțin deschise acestor influențe. După cum aportul demografic s-a integrat neamurilor de baștină, cei veniți prin acest aport s-au integrat și se integrează și azi obiceiurilor locului, adoptă comportările, își însușesc atitudinile mocănești, modul lor de trai și modul lor de a privi lumea și viața. Este o condiție sine qua non a integrării lor într-o comunitate cu o structură socială bine conturată, într-un sistem caracterizat prin solidaritatea organică a grupului. Comunitatea voineștenilor este o comunitate tradițională, deschisă influențelor de care însă nu se lasă copleșiți ci le acceptă numai după ce le poate integra.

Această comunitate are ierarhia sa proprie care se evidențiază în relațiile dintre neamuri. În această ierarhie neamurile prin prestigiul lor, constituie modele de comportare, de atitudine față de anumite fenomene, opțiunea lor se repercutează asupra opțiunii întregii colectivități, ideologia lor are o notă dominantă.

Pe această ierarhie a neamurilor în structura socială a comunității, se întemeiază ceea ce în chip curent se numește mândrie-demnitate mocănească. Acest element ce caracterizează în general tipul uman voineștean nu se manifestă numai în raporturile dintre neamuri ci și înlăuntrul fiecărui neam în parte. Cercetarea spițelor de neam, a sistemului de înrudire ne-a arătat că fiecare neam are ierarhia sa proprie și că în cadrul acestei ierarhii neamul este școala cea dintâi nu numai în timp ci și în calitatea în care se formează personalitatea voineștenilor.

În acest cadru pe care prin experimentul nostru am încercat să-l determinăm cât mai exact studiind structura socială fundamentală prin întocmirea arborilor genealogici și corelarea lor, se desfășoară toate procesele ce se pot observa astăzi în viața folclorică din Voinești, ca urmare a modernizării.

Nu vreau să insist acum asupra lor fiindcă scopul comunicării mele a fost doar ca să vă prezint un experiment, un procedeu pe care l-am folosit în cercetare și care cum ați putut vedea din cele câteva fapte adnotate, deschide perspective spre o apropiere mai directă, spre o cuprindere globală și deci spre o înțelegere mai profundă a realității folclorice contemporane cu toate implicațiile ei, spre determinarea funcției diferitelor fenomene în procesul de modernizare, spre înțelegerea sensului lor în progresul cultural continuu al comunității voineștene.

